

Szabó Lajos<sup>1</sup>

## Az ukrán szélsőséges nacionalista szervezetek és pártok félkatonai alakulatainak alkalmazása a 2014-es kelet-ukrajnai harcokban

*Deployment of Paramilitary Formations  
of Ukrainian Extremist Nationalist Organisations  
and Parties in the Fighting in Eastern Ukraine in 2014*

A szélsőséges ukrán nacionalista pártok Ukrajna függetlenné válását követően megjelentek az országos politikában, de csak Nyugat-Ukrajnában rendelkeztek jelentős támogatottsággal és az ukrán parlamenti, illetve elnökválasztásokon sohasem értek el jelentős politikai eredményt. A 2013–2014-es „Méltóság Forradalmáig” ezek a pártok és szervezetek, illetve a hozzájuk kötődő paramilitáris szervezetek inkább csak „egzotikus anakronizmust” jelentettek, és nem valódi politikai tényezőket.

A szélsőséges nacionalista szervezetek és paramilitáris alakulatok térnyerése, valamint politikai súlyának megnövekedése szorosan összefügg a „Méltóság Forradalmát” követő eseményekkel, a Krím annektálásával és a donbászi fegyveres konfliktus kirobbanásával. Az ukrán nacionalista paramilitáris alakulatok a donbászi háború időszakában a meggyengült központi államvezetés és a hadrafoghatóság határán billegő, az ország fegyveres védelmére alkalmatlan ukrán haderő kiegészítéseként, illetve alkalmanként helyette védték meg Ukrajnát a pro-orosz szeparatista erők fegyveres felkelésétől.

**Kulcsszavak:** Ukrajna, szélsőséges nacionalista szervezetek, paramilitáris alakulatok, Donbász, Krím

*Extremist Ukrainian nationalist parties entered national politics right away after Ukraine's independence, but only had significant support in Western Ukraine. These parties never achieved significant political results in the Ukrainian parliamentary or*

<sup>1</sup> Doktori hallgató, Nemzeti Közszerződési Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, e-mail: [thunderlala13@gmail.com](mailto:thunderlala13@gmail.com)

*presidential elections. Until the “Revolution of Dignity” of 2013–2014, these parties and organisations, as well as the paramilitary organisations associated with them, were more of an “exotic anachronism” than a real political factor.*

*The rise of extremist nationalist organisations and paramilitary formations are closely linked to the events following the “Revolution of Dignity”, the annexation of Crimea and the outbreak of the armed conflict in Donbas. During the war in Donbas, Ukrainian nationalist paramilitary formations defended Ukraine from the armed uprising of pro-Russian separatist forces as a complement to and occasionally instead of the Ukrainian armed forces, which were incapable of defending the country with arms.*

**Keywords:** Ukraine, extremist nationalist organisations, paramilitary formations, Donbas, Crimea

## Bevezető

Az 1991-ben önállóvá vált Ukrajnában a nemzeti gondolkodás és a nemzetépítés már a függetlenné válás első napjaitól fogva jelen volt. A nemzetépítő, nacionalista politikai irányvonal kormányzati szinten 2004-től vált fokozatosan dominánssá. Az erősödő ukrán nacionalizmus Kijev nyugati integrációs politikájával együtt egyre növekvő biztonságpolitikai kihívást jelentett Moszkva számára, ami a „Méltóság Forradalma” 2013-as kirobbanásával az ukrán–orosz kétoldalú kapcsolatok végleges megromlásához, a Krím annektálásához és a kelet-ukrajnai, ukránellenes megmozdulások kirobbanásához vezetett.

Az ukrán szélsőséges nacionalista pártok és a részben azokból kinövő önkéntes félkatonai alakulatok<sup>2</sup> aktív és döntő szerepet játszottak mind a „Méltóság Forradalmában”, mind pedig a 2014-ben kirobbant kelet-ukrajnai fegyveres összecsapásokban. A cikkem célja az, hogy bemutassam ezeknek a paramilitáris alakulatoknak a katonai szerepét és súlyát a 2014-es harcok során, katonai szempontból értékeljem az alkalmazásukat és annak katonai és politikai következményeit. A cikkemben a „szélsőséges ukrán nacionalista” jelzőt azokra az Ukrajna függetlenné válását követően létrehozott pártokra és paramilitáris alakulatokra használom, amelyek a két világháború közötti időszakban kialakult ukrán nacionalista gondolkodást, ezen belül a Sztepan Bandera vezette OUN-B<sup>3</sup> szervezet ideológiáját, és a II. világháború során a német csapatok alárendeltségében harcoló ukrán alakulatok, illetve az ukrán nacionalisták által létrehozott UPA<sup>4</sup> hagyományait követik. Ezekben az esetekben az ukrán nemzeti eszmét kimondottan kirekesztő módon, adott esetben a szélsőjobb oldali ideológiával és akár a fasizmussal társító, más nemzetekkel

<sup>2</sup> A cikkben szereplő félkatonai alakulatok hivatalos ukrán megnevezése: „Добровольче військове формування України” amit alkalmanként „Добровольчий батальйон”, vagy „Добробати” névvel határoznak meg. A szó szerinti fordítása „ukrán önkéntes katonai alakulat”, illetve „önkéntes zászlóalj”. Ez utóbbi ugyanakkor nem feltétlenül jelent zászlóalj harcértékű köteléket.

<sup>3</sup> Organisation of Ukrainian Nationalists – Ukrán Nacionalisták Szervezete, 1929-ben létrehozott ukrán nacionalista szervezet. 1938-ban két részre szakadt, a radikálisabb elveket képviselő szárnyat Sztepan Bandera vezette, ezt hívjuk OUN-B-nek.

<sup>4</sup> UPA: Українська повстанська армія – Ukrán Ellenálló Hadsereg. Az ukrán szélsőséges nacionalista szervezetek által a II. világháborúban létrehozott ellenálló haderő.

(orosz, magyar, lengyel) szemben agresszívan fellépő ukrán politikai mozgalmakról van szó. A cikkben nem térek ki minden egyes, 2014-ben létrejött ukrán önkéntes paramilitáris alakulatra (2014 tavaszán összesen 32 önkéntes alakulat jött létre<sup>5</sup>), csak a jelentősebb katonai szerepet játszó és egyértelműen szélsőséges nacionalista politikai háttérrel rendelkezőkre koncentrálok, és azok 2014-es tevékenységét vizsgálom.

## Jelentősebb ukrán szélsőséges politikai pártok 1991 és 2014 között

*Az UNA-UNSZO („Українська Національна Асамблея – Українська Народна Самооборона”, Ukrán Nemzeti Gyűlés – Ukrán Népi Önvédelem)*

Az 1990. november 4-én megalakult, és politikai pártként funkcionáló UNA-ból, illetve a felvállaltan paramilitáris szervezetként 1991 augusztusában létrejött UNSZO-ból állt össze, mint két, formálisan független szervezet szoros együttműködése.<sup>6</sup> A szervezet egyértelműen a két világháború közötti szélsőséges ukrán mozgalmak örökségét vállalta fel, a tagjai a kilencvenes években számos oroszellenes megmozdulást szerveztek, és gyakorlatilag az összes posztsovjeti fegyveres konfliktusban harcoltak Oroszország ellen.

A szervezetnek a népszerűsége csúcsán körülbelül 10 ezer tagja volt, de csak Lviv, Poltava, Ternopil és Rivne megyékben volt hivatalosan bejegyzett tagszervezete, és a tagjainak közel 90%-át a fiatalabb, 35 év alatti generáció alkotta. Az UNA 2014-ben beleolvadt a jelenleg is működő „Pravij Szektorba” (lásd később), míg a paramilitáris UNSZO önállóan működött tovább.<sup>7</sup>

*Az Ukrán Nacionalisták Kongresszusa (Конгрес українських націоналістів – KUN)*

1992. október végén alapították a harmincas években működő OUN<sup>8</sup> Sztepan Bandera által vezetett szárnyának emigrációból visszatért tagjai. Ennek megfelelően a KUN a Bandera által képviselt szélsőséges nacionalista elveket vallotta a megalakításakor. A párt az 1998-as parlamenti választásokon a nacionalista pártokat tömörítő „Nemzeti Front” választási szövetségben indult, és kimondottan gyenge eredményt ért el (2,72% listás eredmény és öt egyéni parlamenti hely).<sup>9</sup> A párt 2002-ben csatlakozott a Viktor Juscenko vezette Mi Ukrajnánk Blokkhoz (Блок Наша Україна – Народна Самооборона), amely abban az időszakban egyfajta ernyőszervezetként működött, és elsősorban a mérsékeltbb nacionalista

<sup>5</sup> PUGLISI 2015: 6.

<sup>6</sup> RAMET 1999: 290.

<sup>7</sup> Hivatalos pártként regisztrálták a „Jobb Szektort” 2014.

<sup>8</sup> Organisation of Ukrainian Nationalists – Ukrán Nacionalisták Szervezete, 1929-ben létrehozott ukrán nacionalista szervezet.

<sup>9</sup> 1998 Parliamentary Elections 1998.

szervezeteket képviselte. A KUN 2012-ig, egy rövid megszakítással, a Mi Ukrajnánk Blokk pártszövetség tagjaként indult a választásokon.

A szervezet égisze alatt 1993 októberében létrehozták a „Trizub” paramilitáris szervezetet (Всеукраїнська організація “Тризуб” імені Степана Бандери – Trizub Sztepan Banderáról elnevezett összukrán szervezet), amely egy egyesített, független Ukrajna létrehozását tűzte ki célul, amely mentes többek között a fasiszta, kommunista, liberális és kozmopolita eszméktől. A szervezet egyik legfontosabb „eredménye” az volt, hogy itt kezdte meg a politikai pályafutását 2002-ben az Azov paramilitáris alakulatot létrehozó Andrij Bileckij.

### *Az Ukrán Szociál-Nemzeti Párt (Соціал-національна партія України – SNPU)*

Ugyancsak szélsőjobboldali nézeteket vall, 1991. október 13-án Lvivben hozták létre, de csak 1995-ben regisztrálták hivatalos politikai pártként.<sup>10</sup> A szimbolikájában náci elemet<sup>11</sup> tartalmazó szervezet ideológiája kombinálta a radikális nacionalista, neofasiszta és anti-kommunista elveket, és alapvetően az OUN<sup>12</sup> politikai örökségét képviselte.

A párt a kilencvenes években inkább a köztörvényes akcióival vált híressé és nem a politikájával, miközben a soraiban skinheadek és futballhuligánok jelentek meg. Az 1998-as parlamenti választásokon a párt az „Ukrajna Független Államisága” (Всеукраїнське об’єднання «Державна самостійність України» párszövetség tagjaként indult, de így is alig ért el 0,16%-ot a listás szavazáson. Oleh Tjahnibok azonban egyéni jelöltként bekerült a parlamentbe.<sup>13</sup> 1999-ben a párt létrehozta az „Ukrajna Patriótái” (Патріот України) paramilitáris szervezetet az ukrán haderő támogatása érdekében. A szervezet története meglehetősen kaotikus: 2004-ben feloszlatták, majd 2005-ben újjáalakult mint a „szociál-nemzeti” eszmék élcsapata, de a tevékenységét többnyire csak rasszista támadások, illetve a borispili Lenin-szobor felrobbantását célzó terrorcselekmény jellemezte 2013-ig.<sup>14</sup>

### *Az SNPU utódpártjának tekinthető Szvoboda („Всеукраїнське об’єднання »Свобода«” – „Összukrán Szövetség: »Szabadság«”)*

Ultranacionalista párt 2004-ben alakult meg Oleh Tjahnibok nacionalista politikus vezetésével. Tjahnibok ugyan kizárta az új pártból az egyértelműen fasiszta ideológiát vallókat, de a párt az ultranacionalista nézetektől nem távolodott el. Tjahnibok többször kihangsúlyozta, hogy a „Szvoboda” nem rasszista, nem xenofób és nem antiszemita párt, hanem kizárólag egy pro-ukrán szervezet. Az országos politikai szerepvállalás tekintetében a Szvoboda

<sup>10</sup> IOVENKO 2015.

<sup>11</sup> A szervezet címerében található jel a német „Wolfsangel” egy változata, amelyet a náci Németország egyes SS-alakulatai is alkalmaztak a II. világháborúban.

<sup>12</sup> RUDLING 2016: 31.

<sup>13</sup> 1998 Parliamentary Elections 1998.

<sup>14</sup> Interfax 2011.

volt a legsikeresebb, szélsőséges nemzeti értékeket valló párt, és a népszerűsége csúcsán, a 2012-es ukrán parlamenti választásokon a listás szavazatok 10,45%-át kapta meg.<sup>15</sup>

### A „Pravij Sektor” („Правий сектор”, „Jobb Szektor” – PSZ)

Jelenleg is az egyik meghatározó szélsőséges nacionalista szervezet Ukrajnában. A PSZ-t 2013 novemberében, a „Méltóság Forradalma” kezdeti megmozdulásának tekinthető „Euromajdan” idején hozták létre Dmitro Jarosh vezetésével mint deklaráltan szélsőjobb-oldali, nacionalista félkatonai szervezetet. A szervezet 2014. február 22-én nyilvánította magát párttá, és 2014. május 22-én jegyezte be hivatalosan az ukrán belügyminisztérium.<sup>16</sup> Az alapítói között több, kimondottan szélsőséges, paramilitáris nacionalista csoport, így az UNA-UNSO és az SNA tagjai is megtalálhatók. Történelmi példaképei közül a szovjet és a német haderő, illetve az orosz és a lengyel partizánok ellen egyaránt harcoló UPA<sup>17</sup> volt a legjelentősebb.

A fenti szervezetek egy részére jellemző volt, hogy nyíltan vállalták az ideológiai közösséget a két világháború közötti időszak szélsőséges ukrán mozgalmával, így Sztepan Banderával és az UPA-val. Ez megjelent a szimbolikájukban, a fasizmushoz lazán köthető jelképek és/vagy a harmincas évek ukrán nacionalizmusára, illetve az UPA-ra jellemző vörös és fekete színek használatában. A szélsőséges nacionalista pártok azonban, a Szvoboda kivételével, nem tettek szert országos szinten érdemi támogatásra, csak Nyugat-Ukrajnában voltak népszerűek, és általában csak egy-egy egyéni képviselőt juttattak be a parlamentbe.

A szélsőségesen nacionalista pártok ugyanakkor már 2014-et megelőzően is képesek voltak Nyugat- és Közép-Ukrajnában több ezer támogatót mozgósítani egy-egy utcai demonstrációra, illetve egyes politikai célok elérése érdekében nem állt távol tőlük az erőszakos megmozdulás sem. Példa erre, hogy amikor 1997-ben Leonyid Kucsma ukrán elnök megpróbálta betiltani az UNA-UNSO-t, erőszakos utcai megmozdulásokhoz vezetett. Az UNA-UNSO aktivistái az SNPU támogatóival együtt aktívan részt vettek a 2000-es „Ukrajna Kucsma nélkül” kampányban is.

### Az ukrán önkéntes alakulatok szerepe a „Méltóság Forradalma” során

Viktor Janukovics elnök külpolitikai „hintapolitikája” 2013 végén egy újabb belpolitikai válságot hívott életre, amely erőszakos megmozdulásokhoz és fegyveres összecsapásokhoz vezetett Kijevben, illetve a polgárháború szélére sodorta az országot. A 2014-es „Méltóság Forradalma” a 2022 februárjában kitört orosz–ukrán háború felé vezető út első mérföldköve volt, amiben az ukrán nacionalista pártok és önkéntes félkatonai szervezetek döntő szerepet játszottak.

<sup>15</sup> Kyiv Post 2012.

<sup>16</sup> LB 2021.

<sup>17</sup> UPA: Українська повстанська армія – Ukrán Ellenálló Hadsereg. Az ukrán szélsőséges nacionalista szervezetek által a II. világháborúban létrehozott ellenálló haderő.

A Janukovics-ellenes utcai tiltakozásokhoz az vezetett, hogy az ukrán elnök visszakozott a korábban külpolitikai célként meghirdetett Ukrajna–EU társulási szerződéstől és a szabadkereskedelmi egyezménytől, illetve 2013. november 21-én a kormány bejelentette az EU-val kötendő szerződés aláírásának elhalasztását.<sup>18</sup> A lépés mögött egyértelműen Moszkva politikai és gazdasági nyomása állt, amely gazdasági ellenlépésekkel néhány hónap alatt 4 milliárd USD veszteséget okozott Ukrajnának, majd felajánlotta az Eurázsiai Gazdasági Unióhoz való csatlakozást mint megoldást az ukrán gazdasági problémákra.

Az elnök döntését követően szinte azonnal utcai tiltakozások kezdődtek, elsősorban Kijevben, majd Nyugat-Ukrajnában, amelynek célja kezdetben Ukrajna európai uniós csatlakozása melletti kiállás volt, amit az esemény nem hivatalos neve, „Euromajdan” (a majdan teret jelent ukránul) is jelzett. Az eredetileg békés, de már a kezdetektől több ezres megmozdulás 2014 januárjára véglegesen radikalizálódott, és az ukrán rendőrség egyre erőszakosabb fellépése nyomán a tüntetők között megjelentek a radikális nacionalista szervezetek tagjai, akik felvették a harcot az ukrán rohamrendőrökkel. Az UNA-UNSZO és a 2013. november végén társadalmi szervezetként megalakult PSZ tagjai aktívan részt vállaltak a „Berkut” ukrán rendőri alakulat tagjaival való összecsapásokban. Többek között 2013. december 1-jén ott voltak az első sorokban, amikor a tüntetők megtámadták a kijevi városi adminisztráció épületét.<sup>19</sup> A fenti két szervezet tagjaihoz köthető a Molotov-koktélok tömeges alkalmazása az összecsapások során, a rendőri erőkkel szemben. A PSZ tagjai Nyugat-Ukrajnában is aktívak voltak, és az ottani megmozdulások során a szervezet tagjai több rendőrkapitányságot elfoglaltak, amely során nagy mennyiségű kézfegyvert zsákmányoltak.

A fent leírtaknak megfelelően elsősorban a PSZ szervezte meg a megmozdulások önvédelmét, még a tüntetés „hivatalos önvédelmi erejének” („A Majdan Önvédelmi Szervezeteinek Tanácsa” – „Egyesített Forradalmi Haderő”, amelyet február 7-én, Andrij Parubij ellenzéki politikus vezetésével hoztak létre)<sup>20</sup> megalakítása előtt. A PSZ és az UNA-UNSZO mellett elsősorban az „Ukrajna Patriótái” paramilitáris szervezet tagjai vettek részt aktívan a rohamrendőrökkel folytatott összecsapásokban, és így jelen voltak a Janukovics elnök vezette „Ukrajna Régiói” kormánypárt kijevi székházának elfoglalásakor is 2018. február 20-án.<sup>21</sup> A PSZ az erőszakos ellenállás megszervezésével fokozatosan átvette a tüntetések irányítását, háttérbe szorítva a politikai válság tárgyalásos rendezésén az EU bevonásával dolgozó ukrán ellenzéki politikusokat. Ez végül döntőnek bizonyult, mivel a 2014. február 21-én Janukovics elnök és az ellenzéki politikai vezetők között megkötött, az EU és Oroszország által is támogatott megállapodást Dmitro Jarosh a PSZ nevében elutasította, és kijelentette, hogy kizárólag Janukovics elnök lemondását fogadja el. Ekkorra a kijevi megmozdulásokon részt vevő ukrán aktivisták döntő többsége már a PSZ iránymutatásait követte, az ukrán rendőrök befejezték a tüntetés felszámolását célzó műveleteiket, ezt követően pedig a tüntetők elfoglalták a kormányzati épületeket. Ez, illetve az ukrán parlament február 22-i döntése Viktor Janukovics elnök hatalomból való elmozdításáról ahhoz vezetett, hogy az elnök elhagyta Kijevet, majd Oroszországba utazott.<sup>22</sup>

<sup>18</sup> FEDINEC et al. 2021: 426.

<sup>19</sup> *Ukrainszka Pravda* 2013.

<sup>20</sup> Euromaidan PR 2014.

<sup>21</sup> Interfax-Ukraine 2014.

<sup>22</sup> *Kyiv Post* 2014.

## Az ukrán szélsőséges nacionalista pártok és paramilitáris szervezetek katonai szerepe a 2014-es donbászi harcokban

A 2014. január végén egyre erőszakosabbá váló nyugat-ukrajnai és kijevi tüntetések hatására Kelet- és Dél-Ukrajnában, ezen belül a Donbász<sup>23</sup> több nagyvárosában ukránellenes és oroszbarát megmozdulásokra került sor. Az elsősorban Luhanszk és Donyeck városában zajló tüntetések kezdetben békés „antimajdan” megmozdulásokként indultak, de gyorsan erőszakos jelleget öltöttek. 2014. március 4-én, az Ukrajna egysége mellett fellépő ellentüntetés résztvevőire provokátorok támadtak, majd március 13-án egy ukránbarát aktivista megölésével megtörtént az első haláleset is.<sup>24</sup> 2014 áprilisára vége szakadt mind a békés „antimajdan”, mind az „ukránbarát” tüntetéseknek, orosz szeparatista fegyveres csoportok vették át az irányítást Donyeck, Luhanszk megye egy része felett, és kikiáltották az Ukrajnától független, úgynevezett Donyeck-i és Luhanszki Népköztársaságot.

Harkiv városában hasonló eseményekre került sor: 2014. február végétől a kijevi eseményeket támogató „Euromajdan”, illetve az azt elutasító „antimajdan” megmozdulásokra is sor került. A Donbaszhoz hasonlóan Harkivban is elsősorban a kijevi megmozdulásokat támogató aktivistákat érte atrocitás az ukrán rendőrség és a provokátorok részéről. Egyes információk szerint az ukránellenes tüntetéseken Oroszországból szervezett keretek között szállított aktivisták is részt vettek, ami valószínűsíti az orosz titkosszolgálatok beavatkozását. Az „antimajdan” aktivisták március 1-jén elfoglalták a megyei adminisztráció épületét, ahol orosz zászlók is megjelentek, április 8-án pedig kikiáltották a rendkívül rövid életű „Harkivi Népköztársaságot”.<sup>25</sup> Ezzel egy időben, 2014. február végén Oroszország elkezdte a Krím elfoglalására kidolgozott terv végrehajtását. Február 27-én, az oroszbarát demonstrációkat követően az orosz haderő felségjelzés nélküli katonai alakulatai megkezdték a Krím elcsatolását célzó katonai műveletet.

A Krím orosz megszállása és a Donbászban kialakult ukránellenes fegyveres felkelés természetesen újabb reakciót váltott ki az ukrán szélsőséges nacionalista pártok és szervezetek részéről. Az ukrán nemzet önvédelmi képességének erősítése érdekében megkezdődött a célzottan rendvédelmi, katonai feladatok végrehajtására is alkalmas önkéntes félkatonai alakulatok formális létrehozása. A folyamatot erősítette, hogy a romló donbászi biztonsági helyzet, illetve az ukrán haderő reguláris alegységei által végrehajtott műveletek ismétlődő kudarcai miatt Arszen Avakov ukrán belügyminiszter 2014. április 13-án lehetővé tette paramilitáris alakulatok felállítását az orosz szeparatizmus elleni harcra, 12 ezer főben maximálva az összlétszámot.<sup>26</sup>

<sup>23</sup> A Donbász annak az elsősorban orosz ajkú lakosságból álló kelet-ukrajnai régiónak a neve, amely Luhanszk és Donyeck megyéket foglalja magában.

<sup>24</sup> FORRÓ 2022: 27–35.

<sup>25</sup> ХОМЕНКО 2015.

<sup>26</sup> Time Note 2015.

## A 2014-es ukrán katonai műveletek törvényi és ideológiai háttere

Az ukrán paramilitáris alakulatok alkalmazásának bemutatása előtt szükségesnek tartom tisztázni, hogy az ukrán politikai és katonai vezetés hivatalosan milyen katonai műveletnek minősítette a Donbászban 2014 áprilisa és az orosz invázió 2022. február 24. közötti időszakban zajló harctevékenységet. A hivatalos ukrán álláspont szerint 2014. április és 2018. február között terrorelhárító tevékenység zajlott a Donbászban, amely során az ukrán haderő és rendvédelmi erők az orosz haderő és titkosszolgálatok által támogatott, orosz nacionalista elveket valló terroristák ellen harcoltak. A műveletet ebben az időszakban „Antiterrorista Műveletnek” (*Антитерористична Операція, АТО*) minősítették, amelyet formálisan a kémelhárítással és terrorelhárítással is foglalkozó legnagyobb ukrán titkosszolgálat, az SZBU (Ukrajna Biztonsági Szolgálata) irányított.

2018. február 20-án Petro Porosenko Egyesített Erők Műveletére (*Операція об'єднаних сил, OOSZ*) nevezte át a műveletet, amelyet az ukrán nemzet biztonsága és védelme érdekében, Oroszország Luhanszk és Donyeck megye területén elkövetett katonai agressziója ellen folytattak.<sup>27</sup> Ebből egyértelműen következik, hogy Ukrajna a donbászi harcokat nem polgárháborúnak, hanem kezdetben terrortevékenységgnek, majd nyílt orosz katonai agresszióknak tekintette, ugyanakkor még a 2018-as rendelkezés szerint sem hirdetett hadiállapotot vagy rendelt el mozgósítást, illetve hadat sem üzent Oroszországnak. Ennek megfelelően a katonai műveletek során az ukrán belügyminisztérium alárendeltségébe tartozó Nemzeti Gárda alakulatainak, a belügyminisztérium speciális rendőri egységeinek, illetve önkéntes paramilitáris alegységeinek bevetése a Donbászban magától értetődő volt.

Az ukrán vezetés ugyan nemzetközi jogi értelemben nem hirdetett háborút Oroszország ellen, de az előző fejezetben, az OOSZ indoklásában felsorolt elemek egyértelműen tartalmazzák az igazságos háborút, 1970-es években Michael Walzer által meghatározott elemeit: Ukrajna a területi integritását védelmezte, Oroszország agressziót követett el Ukrajna ellen, amire válaszul Ukrajna önvédelmi háborút folytat. Az igazságos háború elmélete elemeinek felhasználása ideológiai szempontból megalapozta az ukrán haderő és a rendvédelmi erők hazai földön való bevetését, és elősegíthette az önkéntes paramilitáris alakulatok felállítását és a lakosság mozgósítását.<sup>28</sup>

### „Právij Szektor” Ukrán Önkéntes Hadtest (*Добровольчий український корпус „Правий сектор”*) – DUK PSZ

A PSZ tagjai 2014 áprilisában állították fel az első önkéntes fegyveres alakulatot Dnyipro-2 néven, de az ukrán hatóságok hivatalosan ezt az elnevezést nem engedélyezték, mivel a belügyminisztérium kötelékében már volt egy Dnyipro-1 különleges alakulat.<sup>29</sup> A PSZ fegyveres szárnyának első bevetésére a Donbászban 2014. április 20-án sor került, amikor

<sup>27</sup> PONOMARENKO 2018.

<sup>28</sup> BODA 2023.

<sup>29</sup> Бірег 2015.

a PSZ diverzáns feladatot kapott a Szlovjanszk visszafoglalását célzó ukrán katonai művelet támogatása érdekében. A feladat a városi televízióállomás elektromos ellátását biztosító elosztó állomás megsemmisítése volt, amit 20 harcossal, négy civil gépjárművel és alapvetően kézi lőfegyverekkel terveztek végrehajtani. A célpont előtt a konvoj egy korábban nem felderített oroszbarát szeparatista ellenőrző-áteresztő pontba futott bele, tüzharc tört ki, így az eredeti feladatot nem tudták végrehajtani.<sup>30</sup>

A DUK PSZ-t hivatalosan 2014. július 17-én mint a PSZ paramilitáris fegyveres alakulata hozták létre. A DUK PSZ a többi önkéntes paramilitáris alakulattal szemben nem kívánt az ukrán belügyminisztérium alárendeltségébe tartozni, és önállóan kezdett el működni. Ez jelentős feszültséget generált a paramilitáris alakulat és az ukrán rendőrség között, ami halálos áldozattal járó összecsapáshoz vezetett.<sup>31</sup>

2014 júliusára a DUK PSZ a saját nyilvántartása alapján körülbelül 5000 harcossal rendelkezett, ugyanakkor nem volt elég nehézfegyverzetük, az ukrán haderő pedig nem vállalta az alakulat felfegyverzését. A kezdeti időszakban a PSZ tagjai a 2013–2014-es tüntetések során feltört rendőrségi és katonai bázisokról zsákmányolták a kézfegyverek jelentős részét. Az egység első jelentősebb bevetésére 2014. július 16-án, Avdiivka visszafoglalása alkalmával került sor, ahol a DUK PSZ 5. zászlóalja sikeresen együttműködött az ukrán haderő 93. gépesített dandárjával.<sup>32</sup> A paramilitáris egység augusztus 1-jén részt vett Krasznohorivka elfoglalásában, ezúttal az 51. gépesített dandárral együttműködve.<sup>33</sup>

2014. augusztus közepére a kezdeti katonai sikerek ellenére tovább mélyült a konfliktus a PSZ paramilitáris alakulata és az ukrán belügyminisztérium között. Az ukrán rendőrség házkutatást tartott a DUK PSZ egyik bázisán, letartóztatott több PSZ harcost, és fegyvereket foglalt le. Jaros erre válaszul a PSZ harcosainak frontról való kivonását helyezte kilátásba arra az esetre, ha a belügyminisztérium nem vonja felelősségre az ügyben eljáró rendőröket, de rövid időn belül visszavonta ezt a nyilatkozatát.<sup>34</sup> A konfliktus ezzel nem oldódott meg, a teljes önállósággal rendelkező, senki által nem kontrollált alakulat egyre több problémát okozott az egyébként rendkívül rosszul teljesítő ukrán biztonsági erőknek, a PSZ pedig folyamatosan azzal vádolta az ukrán belügyminisztériumot, hogy az alakulat felszámolására törekszik.

A DUK PSZ 2014 szeptemberében Doneck város nyugati térségébe és a Donecki Nemzetközi Repülőtérre telepítette az alegységeit, és az ukrán haderő egyes alegységeivel együtt aktívan részt vett a repülőtér – azóta már legendássá vált – védelmében. Az önkéntes alegységeket végül 2014. november közepén vonták ki Donbász városának térségéből. 2014. decembertől a DUK PSZ alegységei 2015 februárjáig elsősorban rendészeti feladatokat láttak el a donbászi frontvonal körzetében, a Donbász szeparatista ellenőrzés alatt álló területei irányába tartó humanitárius forgalom ellenőrzése és a fegyvercsempészet megakadályozása érdekében.

<sup>30</sup> Бугусов 2016

<sup>31</sup> Вітер 2015.

<sup>32</sup> Бійці ДУК та 93 бригада ЗСУ знайшли катівню ДНР і тіло вбитого ними цивільного 2014.

<sup>33</sup> Ukrainszka Pravda 2014.

<sup>34</sup> Global Security [é. n.].

## *Azov zászlóalj (батальйон «Азов») – Azov*

Az Azov paramilitáris alakulatot 2014 májusában alapították Andrij Bileckij vezetésével, aki korábbi politikai pályafutása során a Trizub és az SNPU szélsőséges nacionalista szervezeteknél is tevékenykedett. Az Azov tekinthető a legismertebb és legsikeresebb, szélsőséges nacionalista eszméket valló ukrán paramilitáris szervezetnek, amelynek népszerűségét Mariupol, illetve az Azovsztal Fémművek hónapokig tartó védelmében játszott szerepe még tovább erősített. A szervezet jelentőségét az is növeli, hogy ez az a paramilitáris alakulat, amelyet az orosz politika és média az elmúlt években rendszeresen felhasznál annak érdekében, hogy a „fasiszta Ukrajna” létezését bizonyítsa. A 2014-es felvételek, illetve riportok alapján megállapítható, hogy Azov megalakításakor az állomány többsége oroszajkú volt, ami az ukrán nacionalizmus egyik sajátosságára vezethető vissza: az anyanyelv nem feltétlenül határozza meg a nemzeti hovatartozást, így egy orosz anyanyelvű ukrán is lehet elvakult ukrán nacionalista.

Bileckij már az alakulat hivatalos létrejötte előtt, 2014. március közepén irányított Harkiv városában egy „Black Korps” elnevezésű paramilitáris egységet, amely az Azov elődszervezetének tekinthető. A „Black Korps” az orosz támogatást élvező fegyveres csoportoktól próbálta megvédeni a városban működő ukrán állami intézményeket és ukrán érzelmű aktivistákat. 2014 márciusában a donbászi eseményekkel párhuzamosan Harkivban is megszaporodtak a pro-orosz megmozdulások, aminek hatására kivonták a városból az SZBU és az ukrán rendőrség erőit. Ezt követően a „Black Korps” körülbelül 60, könnyűfegyverrel felszerelt harcosa bevonult a városba, rendfenntartó járőrtevékenység, illetve az ukrán állami intézmények védelme érdekében. 2014. március 14-én az orosz nacionalista „Oplot” fegyveresei megtámadták az ukrán önkéntesek egy csoportját és az „Ukrán hazafi” állami szervezet irodáját Harkiv központjában. A „Black Korps” harcosai automata kézifegyverekkel visszaverték a támadást, a tűzharc során két orosz fegyveres életét vesztette. Általában véve ezt a tűzharcot tekintik az első nyíltan ukrán-orosz fegyveres összecsapásnak, amennyiben eltekintünk a Krim orosz megszállásától.<sup>35</sup>

A „Black Korps” mellett a „Harkiv Metalist FC” labdarúgó klub „Sect 82” elnevezésű szurkolócsoportjának bázisán létrejött önvédelmi alakulat is szerepet játszott a harkivi összecsapásokban. A „Sect 82” aktivistái a harkivi ukránellenes megmozdulások során részt vettek a megyei adminisztráció épületének védelmében. A „Sect 82” bázisán létrehozták a „Keleti Hadtest Speciális Rendőrfőnök” („Компанія Схід”) alakulatot, amely 2014 novemberében az ukrán rendőrség hivatalos alegységévé vált.<sup>36</sup>

A harkivi biztonsági helyzet rendeződése után a „Black Korps” harcosait kivonták Harkivból, majd az Azov hivatalos megalakulását követően beleolvadt a szervezetbe. Az Azov 50 fős, 2014. június 26-án Mariupolba útnak indított, frissen kiképzett alegysége a „Black Korps” felvarróját viselte az egyenruháján.<sup>37</sup>

Az Azov már a megalakulásától fogva teljesen függetlennek tekintette magát az ukrán állami szervektől. A paramilitáris szervezet finanszírozását ukrán oligarchák vállalták magukra, akik közül ki kell emelni az akkori Dnyipropetrovzszi kormányzót,

<sup>35</sup> Бутусов 2017.

<sup>36</sup> Time Note 2015.

<sup>37</sup> Демкова 2014.

Igor Kolomojszkijt, aki az egyik legsikeresebb ukrán üzletember volt abban az időszakban. Kolomojszkij zsidó gyökerekkel rendelkezett, így amikor 2014 augusztusában az Azov parancsnokhelyettese, Ihor Moszjicsuk nyíltan antiszemita megjegyzést tett, Kolomojszkij a pénzügyi támogatás befagyasztását helyezte kilátásba. A problémát Moszjicsuk Azovtól való távozása oldotta meg.<sup>38</sup>

Az Azov első komolyabb bevetését és sikerét Mariupol városának visszafoglalása jelentette 2014. május 15. és június 14. között („első mariupoli csata”), amelyben az ukrán haderő és a belügyminisztérium egyes alakulataival együttműködve vett részt. Mariupol Ukrajna legfontosabb kikötővárosa az Azovi-tenger partján, amit a Donyeck-i Népköztársaság harcosai a márciusi megmozdulások során elfoglaltak. A kikötőváros megtartása kiemelten fontos volt az akkor még az ukrainai konfliktusba hivatalosan be nem avatkozó Oroszország számára, amit az is jelez, hogy az orosz haderő három, azonosítójel nélküli T-64-es harckocsit és több BM-21-es sorozatvetőt vezényelt a Mariupolt védő pro-orosz harcosok támogatására.

A mariupoli harcok befejező szakaszában, június 13-án az Azov harcosai a Dnyipro-1 speciális rendőri zászlóaljjal együtt több kulcsfontosságú épületet foglaltak el, megsemmisítettek egy BRDM-2-es páncélozott felderítő harcjárművet és egy páncélozott tehergépjárművet. Az alakulat legalább 100 fővel vett részt a műveletben, amely során nem rendelkezett nehézfegyverzettel.<sup>39</sup>

Mariupol felszabadítását követően az Azov a város térségben települt, majd az ukrán haderő – elsősorban a 93. gépesített dandár – egyes alegységeivel, a különleges rendőri erőkkel (Dnyipro-1 zászlóalj), illetve a Donbász és Sahtarsk önkéntes zászlóaljak egyes alegységeivel együtt részt vett az Ilovajszk elleni 2014. augusztus 10–11-i támadásban. A művelet kezdetben sikertelennek bizonyult, amiért a város bekerítésébe késve, és a szükségesnél kisebb élőerővel bekapcsolódó Azovot tették felelőssé. Ilovajszkot az ukrán erők végül augusztus 20-án foglalták el, aminek utolsó lépéseként az Azov zászlóalj három lövész és egy felderítő rajt telepített Ilovajszk keleti határára. Az Azov alegységei rövid tisztogató és rendfenntartó feladatok ellátása után, augusztus 23-án áttelepültek a Mariupoltól 45 kilométerre lévő Novoazovszkba, mivel felderítő információk alapján az orosz haderő egy oszlopa megindult a város irányába. Az ilovajszki művelettel egy időben az Azov egyik alegysége az ukrán haderő egyik ejtőernyős alakulatának alegységével visszafoglalta Mariinka települést, és behatolt Donyeck külvárosába.

A zászlóalj Ilovajszkból való kivonásának köszönhetően már nem volt a térségben, amikor az oroszbarát szeparatista erők, az orosz reguláris haderő egységeinek hatékony és közvetlen támogatásával augusztus 24–25. között bekerítették és gyakorlatilag megsemmisítették az ukrán haderő és az önkéntes alakulatok város térségében tartózkodó, támadó műveletet folytató alegységeit. Az ilovajszki katasztrófa egyik okaként később az ukrán haderő vezetésének inkompetenciája mellett, az Azov és a Sahtarsk önkéntes zászlóaljak térségből való idő előtti kivonását jelölték meg.<sup>40</sup>

A Novoazovszk térségében augusztus 25–28. között lezajlott ütközetben az ukrán erők ismét vereséget szenvedtek, ami elsősorban annak volt köszönhető, hogy az orosz haderő

<sup>38</sup> YOUNG 2022.

<sup>39</sup> DROBNJAKOVICH–McHUGH 2014.

<sup>40</sup> RACHKEVYCH 2015.

itt is támogatta harckocsikkal és nehézfegyverzettel a szeparatista erőket. Novoazovszk elvesztését követően az orosz szeparatista erők szeptember elején újabb támadást indítottak Mariupol ellen. Az Azov zászlóalj körülbelül 500 fővel vett részt a város védelmében. Az alakulat harcosai elsősorban felderítő feladatokat hajtottak végre Mariupol keleti előterében, illetve részt vettek a polgári lakosság köréből toborzott milícia tagjainak kiképzésében. Az ukrán erők szeptember 4-én indított ellentámadása megállította a szeparatista erők támadását, a szeptember 5-én megkötött tűzszünet pedig stabilizálta a frontvonalat. A művelet során az Azov továbbra is elsősorban könnyűfegyverzettel hajtotta végre a feladatokat, de az ukrán haderő harckocsikkal és páncélozott szállító harcjárművekkel támogatta a paramilitáris alakulatot.<sup>41</sup>

Az Azov zászlóaljat 2014 szeptemberében ezredé szervezték át, majd november 11-én hivatalosan is beintegrálták a belügyminisztérium alárendeltségébe tartozó Nemzeti Gárda kötelékébe. Az Azov integrálása a Nemzeti Gárdába az ukrán kormány azon törekvésének volt az eredménye, hogy minden önkéntes paramilitáris alakulat a belügyminisztérium alárendeltségébe kerüljön. Az Azov integrációját követően az alakulat állami forrásokhoz is hozzáfért, és elkezdtek nehézfegyverzettel felszerelni az alegységeket. Bileckij 2014 októberében kilépett az alakulat kötelékéből.

### *„Szics” Különleges Rendeltetésű Zászlóalj (батальйон особливого призначення Січ) – Szics*

A Szics az Azovhoz és a DUK PSZ-hez képest lényegesen kisebb szerepet játszott a donbászi harcokban. A „Szvoboda” aktivistái 2014 júniusában hozták létre a „Szics” Különleges Rendeltetésű Zászlóaljat, amelyet az ukrán belügyminisztérium 2014. június 12-én jegyzett be. A zászlóalj állományát a létrehozásakor a „Szvoboda” önkéntesei, a Zaporizzsja megyei Rendkívüli Helyzetek Szolgálatának egyes munkatársai, illetve nem tisztázott háttérű „Irakban szolgált veteránok” alkották. Az alakulat már a létrehozásakor az ukrán belügyminisztérium alárendeltségébe tartozott mint speciális rendeltetésű rendőri egység.<sup>42</sup>

Az alakulat névválasztása megítélésem szerint magyarázatra szorul: a rendelkezésre álló információk alapján a Szics<sup>43</sup> névvel a zaporizzsjai kozákok örökségét vállalták fel, így a névválasztás nem az 1938 novemberében, Kárpátalján létrehozott Kárpáti Szics Népi Önvédelmi Szervezetre utal (Kárpáti Szics – Організація народної оборони «Карпатська Січ»). Az alakulat 2014. augusztus végén egy körülbelül 100 fős alegységet telepített az ATO-ba, ahol elsősorban a kurakhovói gát védelmét látták el, illetve Szlovjanszk városában rendfenntartó feladatokat látott el 2015 februárjáig.

<sup>41</sup> MACASKILL–WALKER 2014.

<sup>42</sup> Korrespondent 2014.

<sup>43</sup> A 16–17. században szicsnek a zaporizzsjai kozákok által épített kisebb erődítményeket, illetve erődített településeket nevezték.

## Összegzés

Az ukrán ultranacionalista paramilitáris alakulatok megjelenésére és alkalmazására Ukrajna modern kori történetének legnagyobb belpolitikai válsága idején került sor. A tény, hogy a 2014-ig marginális politikai szerepet játszó pártok és szervezetek, illetve az általuk létrehozott fegyveres alakulatok a politika első vonalába kerülhettek, annak köszönhető, hogy Ukrajna politikai vákuumba került Janukovics elnök és a kormány bukását követően. A paramilitáris alakulatok szerepének jelentőségét növelte az is, hogy a kelet-ukrajnai harcok kitörésekor az ukrán haderő az alulfinanszírozottság és a kiképzési hiányosságok miatt gyakorlatilag nem volt hadra fogható. Ebben a helyzetben a gyorsan reagáló és ideológiailag erősen motivált nacionalista önkéntesek katonai szerepvállalása alkalmanként döntőnek bizonyult.

Az ukrán önkéntes alakulatok a belügyminisztériumhoz tartozó Nemzeti Gárda alárendeltségébe tartoztak, nemcsak rendfenntartó feladatokat végeztek, hanem az első vonalban, az ukrán haderő alakulataival együtt támadó és védelmi feladatokat is elláttak. A bevetésük során alkalmanként az irreguláris gerilla hadviselés elemei is felmerültek (felderítési és diverzáns feladatok ellátása az ellenség mélységében), de az esetek döntő részében a paramilitáris erők – az ukrán haderő alegységeivel együttműködésben – hagyományos harceljárásokat alkalmaztak.

A „Méltóság Forradalmát”, illetve elsősorban a Krím annektálását követően természetesen nemcsak a nacionalista szervezetek alakítottak önkéntes paramilitáris alakulatokat, de létszáma, és tevékenysége alapján a „Právij Szektor” által létrehozott DUK PSZ, illetve a Trizubhoz és SNPU-hoz köthető Azov is kiemelkedik a sorból. Az ukrán nacionalista szervezetek gyorsabban és hatékonyabban tudtak reagálni azokra a kelet-ukrajnai pro-orosz fegyveres felkelésekre, és fontos szerepet játszottak Harkiv és Mariupol védelmében. Amennyiben az úgynevezett Harkivi Népköztársaság, a Donyeckhez és Luhanszkihoz hasonlóan meg tudta volna vetni a lábát Északkelet-Ukrajnában, illetve Mariupol a Donyeck-i Népköztársaság uralma alá került volna, az orosz haderő 2022. február 24-én sokkal kedvezőbb hadművelleti helyzetből kezdhette volna meg a támadást Ukrajna ellen. Ne felejtjük el, hogy az oroszoknak több mint fél évükbe telt Mariupol elfoglalása, ami alapvetően befolyásolta a Zaporizzsja megyei támadó műveleteket. Harkiv elfoglalása pedig az orosz–ukrán háború három éve alatt sem sikerült az orosz haderőnek.

Az új ukrán kormány ugyanakkor a kezdetektől fogva tisztában volt azzal, hogy a szélsőségesen nacionalista önkéntes alakulatok kétélű fegyvert jelentenek: adott esetben akár a regnáló ukrán kormány ellen is felhasználhatók. Ennek megfelelően már 2014 tavaszától arra törekedtek, hogy az alkalmanként „elszabadult hajóágyúként” viselkedő paramilitáris alakulatokat beintegrálják a Nemzeti Gárda alárendeltségébe, és teljes mértékben a kormány irányítása alá vonják azokat. Ez ugyanakkor folyamatos feszültséget okozott, és alkalmi összecsapásokhoz vezetett a paramilitáris alakulatok és az ukrán rendőrség között.

Megítélésem szerint az ukrán nacionalista félkatonai szervezetek és alakulatok 2014-es harcokban játszott szerepe felveti azt a kérdést, hogy az egyébként a fősodorba tartozó politika és a társadalom döntő többsége számára kevésbé vállalható ideológiát követő szélsőséges politikai szervezetek tagjaival az állam – váratlan és az állam fennmaradását veszélyeztető külső katonai fenyegetettség esetén – számolhat-e mint gyorsan mozgósítható és bevethető katonai, illetve rendfenntartó segédcsapatok. Az ukránjai

tapasztalatok alapján ezeknek a szervezeteknek a tagjai gyorsabban mozgósíthatók, az átlagosnál jobban motiváltak a haza védelmére, és általában rendelkeznek katonai alapképzéssel. Más kérdés persze az, hogy az azonnali veszély elmúltát követően már nehéz visszadugni a szellemet a palackba.

## Felhasznált irodalom

- 1998 *Parliamentary Elections* (1998). Online: <https://web.archive.org/web/20040809223530/http://www2.essex.ac.uk/elect/database/indexElections.asp?country=UKRAINE&lection=ukr98>
- Бійці ДУК та 93 бригада ЗСУ знайшли катівню ДНР і тіло вбитого ними цивільного (2014). július 31. Online: <https://web.archive.org/web/20140802150200/http://ps-zahid.info/news/bijtsi-duk-ta-93-bryhada-zsu-znajshly-kativnyu-dnr-i-tilo-vbytoho-nymy-tsyvilnoho>
- Бутусов, Юрий (2016): Дмитро Ярош: “Перший наступальний бій війни відбувся 20 квітня 2014-го – добровольці атакували блокпост під Слов’янськом”. *Censor.net*, 2016. Online: <https://censor.net/ru/r385673>
- Бутусов, Юрий (2017): 14 марта 2014 года – добровольцы Харькова отразили атаку российского террориста Арсена Павлова на улице Рымарской. *Censor.net*, 2017. március 13. Online: [https://web.archive.org/web/20200122225522/https://censor.net.ua/resonance/431983/14\\_marta\\_2014\\_goda\\_dobrovoltsy\\_harkova\\_otrazili\\_ataku\\_rossiyiskogo\\_terrorista\\_arsen%20a\\_pavlova\\_na\\_ulitse](https://web.archive.org/web/20200122225522/https://censor.net.ua/resonance/431983/14_marta_2014_goda_dobrovoltsy_harkova_otrazili_ataku_rossiyiskogo_terrorista_arsen%20a_pavlova_na_ulitse)
- Бігер, Марта (2015): Позивний Мольфар. Письменник на війні. *Ukrainszka Pravda*, 2015. február 6. Online: <https://web.archive.org/web/20150206133626/http://life.pravda.com.ua/person/2015/02/6/188936/>
- BODA Mihály (2023): Az igazságos háború elmélete és a teremtésvédelem: az igazságos háború elméletének története a középkortól a 20. századig a teremtésvédelem szempontjából. *Hadtudományi Szemle*, 16(4), 123–137. Online: <https://doi.org/10.32563/hsz.2023.4.6>
- Демкова, Слава (2014): «Чорний корпус» відправився в зону АТО. *Uapress.info*, 2014. június 24. Online: <https://web.archive.org/web/20220619223209/https://uapress.info/uk/news/print/28835>
- DROBNJAKOVICH, Marko – MCHUGH, David (2014): Ukrainian Troops Drive Rebels Out of Mariupol. *AP News*, 2014. június 14. Online: <https://apnews.com/general-news-040fce7786064fd6872e4d045c29955d>
- Euromaidan PR (2014): The Council of Maidan Self-Defense Organizes “United Revolutionary Army” throughout Ukraine. *Euromaidan PR*, 2014. február 8. Online: <https://euromaidanpr.wordpress.com/2014/02/08/the-council-of-maidan-self-defense-organizes-united-revolutionary-army-throughout-ukraine/>
- FEDINEC Csilla – FONT Márta – SZAKÁL Imre – VARGA Beáta (2021): *Ukrajna története: régiók, identitás, államiság*. Budapest: Gondolat.
- FORRÓ, Tomáš (2022): *Nászutas lakosztály a Háború Hotelben*. Ford. Mészáros Tünde. [h. n.]: Lábnym.

- Global Security [é. n.]: Volunteers. *Global Security*, [é. n.]. Online: <https://web.archive.org/web/20230308125421/https://www.globalsecurity.org/military/world/ukraine/volunteers.htm>
- Хоменко, Святослав (2015): “ХНР”: Харківська невдала республіка. *BBC News Ukraine*, 2015. április 8. Online: [https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/04/150406\\_kharkiv\\_sx](https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/04/150406_kharkiv_sx)
- Interfax (2011): SBU Opens Criminal Case Against ‘Vasylkiv Terrorists’. *Interfax*, 2011. augusztus 23. Online: <https://en.interfax.com.ua/news/general/77439.html>
- Interfax-Ukraine (2014): Radical Protesters Burst into Party of Regions’ Kyiv Office. *Kyiv Post*, 2014. február 18. Online: <https://archive.kyivpost.com/article/content/ukraine-politics/radical-protesters-burst-into-party-of-regions-kyiv-office-337006.html>
- IOVENKO, Artem (2015): The Ideology and Development of the Social-National Party of Ukraine, and Its Transformation into the All-Ukrainian Union “Freedom,” in 1990–2004. *Communist and Post-Communist Studies*, 48(2–3), 229–237. Online: <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2015.06.010>
- Korrespondent (2014): Партія Свобода створює власний батальйон. *Korrespondent*, 2014. június 13. Online: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/3377514-partiia-svoboda-stvoruiie-vlasnyi-batalion>
- Kyiv Post (2012): With All Party Lists Ballots Counted, Regions Party Gets 30%, Batkivschyna 25.54%, UDAR 13.96%, Communists 13.18%, Svoboda 10.44%. *Kyiv Post*, 2012. november 8. Online: <https://archive.kyivpost.com/article/content/oct-28-parliamentary-election/with-all-party-lists-ballots-counted-regions-party-gets-30-batkivschyna-2554-udar-1396-communists-1318-svoboda-1044-315790.html>
- Kyiv Post (2014): Parliament Votes 328-0 to Impeach Yanukovych on Feb. 22; Sets May 25 for New Election; Tymoshenko Free. *Kyiv Post*, február 23. Online: <https://archive.kyivpost.com/article/content/ukraine-politics/euromaidan-rallies-in-ukraine-feb-21-live-updates-337287.html>
- LB (2021): Політична партія “Правий сектор”. *LB.ua*, szeptember 30. Online: [https://lb.ua/file/party/1610\\_politichna\\_partiya\\_praviy\\_sektor.html](https://lb.ua/file/party/1610_politichna_partiya_praviy_sektor.html)
- MACASKILL, Ewen – WALKER, Shaun (2014): Heavy Shelling in Ukrainian Port of Mariupol Hours Before Agreed Ceasefire. *The Guardian*, 2014. szeptember 5. Online: <https://www.theguardian.com/world/2014/sep/05/ukraine-heavy-shelling-hours-before-ceasefire-russia>
- PONOMARENKO, Illia (2018): Goodbye, ATO: Ukraine Officially Changes Name of Donbas War. *Kyiv Post*, 2018. február 20. Online: <https://www.kyivpost.com/ukraine-politics/goodbye-ato-hello-taking-measures-ensure-national-security-defense-repulsing-detering-armed-aggression-russian-federation-donetsk-luhansk-oblasts.html>
- PUGLISI, Rosaria (2015): *Heroes or Villains? Volunteer Battalions in Post-Maidan Ukraine* Istituto Affari Internazionali, 2015. március 8. Online: <https://www.iai.it/sites/default/files/iaiwp1508.pdf>
- RACHKEVYCH, Mark (2015): Turning Point. *Kyiv Post*, 2015. augusztus 20. Online: <https://archive.kyivpost.com/kyiv-post-plus/turning-point-396222.html>
- РАМЕТ, Sabrina P. ed. (1999): *The Radical Right in Central and Eastern Europe Since 1989*. Pennsylvania State University Press.

- Романенко, Валентина (2023): УПЦ МП заборонили на Житомирщині. *Українська правда*, BBC Україна, 2023. április 27. Online: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/04/27/7399690/>
- RUDLING, Per Anders (2016): The Cult of Roman Shukhevych in Ukraine: Myth Making with Complications. *Fascism: Journal of Comparative Fascist Studies*, 5(1), 26–65. Online: <https://doi.org/10.1163/22116257-00501003>
- STERN, David (2012): Svoboda: The Rise of Ukraine's Ultra-Nationalists. *BBC News*, 2012. december 26. Online: <https://www.bbc.com/news/magazine-20824693>
- Time Note (2015): The Azov Special Operations Detachment. *Timenote.info*, 2015. Online: <https://timenote.info/en/events/The-Azov-Special-Operations-Detachment>
- Ukrainszka Pravda (2013): У КМДА побили вікна та двері. *Ukrainszka Pravda*, 2013. december 1. Online: [https://www.pravda.com.ua/news/2013/12/1/7003983/view\\_print/](https://www.pravda.com.ua/news/2013/12/1/7003983/view_print/)
- Ukrainszka Pravda (2014): Сили АТО звільнили Красногорівку – Ярош. *Ukrainszka Pravda*, 2014. augusztus 1. Online: <https://web.archive.org/web/20140804025019/http://www.pravda.com.ua/news/2014/08/1/7033707/>
- YOUNG, Cathy (2022): Heroes of Mariupol or Neo-Nazi Menace? *The Bulwark*, 2022. május 25. Online: <https://www.thebulwark.com/p/heroes-of-mariupol-or-neo-nazi-menace>